

Dziedziczenie wybranych cech u człowieka

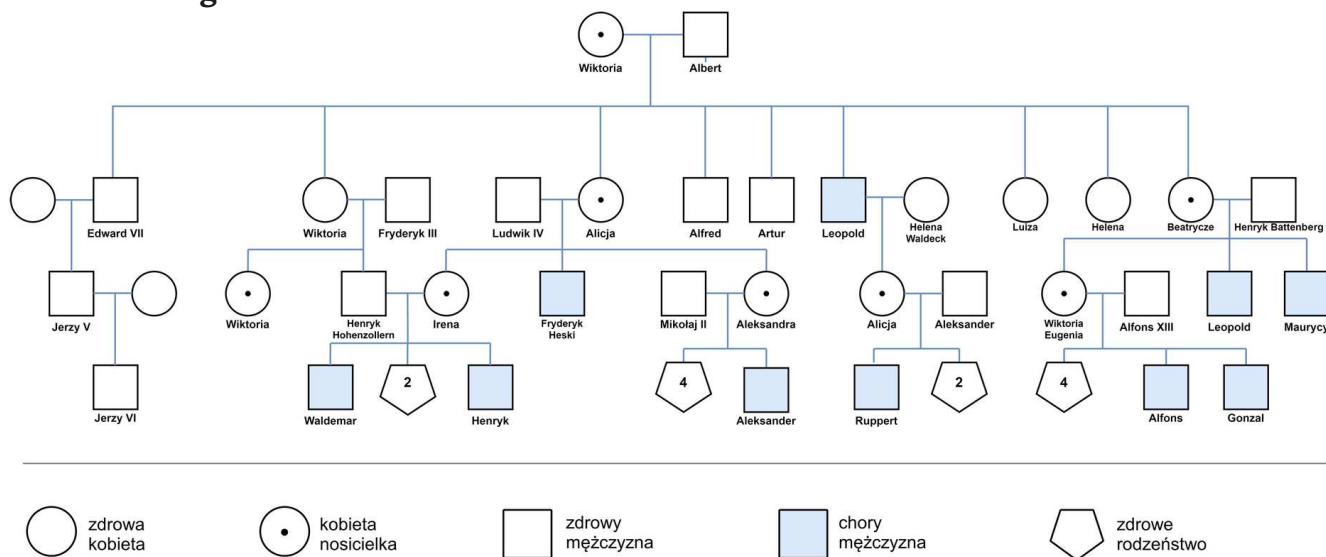
W materiale przedstawiono sposoby dziedziczenia wybranych cech człowieka. Materiał zawiera:

1. Starter, w którym znajduje się fragment drzewa genealogicznego rodziny królewskiej przedstawiający sposób dziedziczenia hemofilii, odwołanie do wcześniejszej wiedzy ucznia związanej z tematem zasobu oraz cele sformułowane w języku ucznia
2. Rozdział: Genetyka człowieka, który zawiera tabelę przedstawiającą wybrane choroby człowieka dziedziczone w sposób dominujący i recesywny oraz ciekawostkę
3. Rozdział: Dziedziczenie grup krwi, który zawiera tabelę przedstawiającą genotypy warunkujące grupy krwi, galerię mediów z dwoma przypadkami określania prawdopodobieństwa wystąpienia określonego fenotypu u potomstwa w przypadku alleli wielokrotnych, ćwiczenie oraz ciekawostkę
4. Rozdział: Dziedziczenie czynnika Rh, który zawiera rysunek przedstawiający dziedziczenie czynnika Rh u człowieka, ćwiczenie oraz ciekawostkę
5. Rozdział: Rodowód i drzewo rodowe, który zawiera rysunek przedstawiający drzewo rodowe pewnej rodziny ukazujące dziedziczenie koloru oczu, schemat przedstawiający dziedziczenie płasawicy Huntingtona w przykładowej rodzinie oraz ćwiczenie
6. Podsumowanie zawierające 2 ćwiczenia
7. Słownik zawierający wyjaśnienia terminów: allele wielokrotne, czynnik Rh, kodominacja (współdominacja), konflikt serologiczny matczyno-płodowy, układ ABO

8. Zestaw 5 ćwiczeń interaktywnych

Dziedziczenie wybranych cech u człowieka

Wielu rodziców zastanawia się, jak będzie wyglądało ich dziecko: jaki będzie miało kolor oczu, włosów, płęć. Myślą o tym, czy będzie miało predyspozycje na przykład do uprawiania sportu czy muzykowania. Wszystkie te cechy zapisane są w genach nienarodzonego dziecka.

Fragment drzewa genealogicznego królowej Wiktorii.

Hemofilię wywołuje mutacja genetyczna, której nosicielką była brytyjska królowa Wiktorii. W efekcie przeniesienia tej mutacji na następne pokolenia na hemofilię zachorowali m.in. syn królowej Wiktorii, książę Leopold, a także rosyjski carewicz Aleksander (syn wnuczki królowej Wiktorii)

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., Na podstawie: Massimo Franchini i Pier Mannuccio Mannucci, (2014), *Historia hemofilii*, "Seminaria z zakrzepicy i hemostazy", tom 40 5, strony 571-6, licencja: CC BY-SA 3.0.

Aby zrozumieć poruszane w tym materiale zagadnienia, przypomnij sobie:

- Podstawowe pojęcia genetyki: fenotyp, genotyp, gen, homozygota, heterozygota, dominacja, recesywność.
- Co to są allele i w jakich formach mogą występować.
- Jakie grupy krwi występują u ludzi oraz co o tym decyduje.
- Jakie są zasady dziedziczenia cech według pierwszego prawa Mendla.

Twoje cele

- Wymienisz cechy człowieka dziedziczone jednogenowo oraz wielogenowo.
- Scharakteryzujesz choroby dziedziczone jednogenowo z pełną dominacją.
- Omówisz zjawisko kodominacji.
- Przedstawisz graficznie dziedziczenie wybranych cech u człowieka.
- Przeanalizujesz zasady dziedziczenia pod kątem określania fenotypu i genotypu potomstwa.
- Wyjaśnisz dziedziczenie grup krwi człowieka w układzie AB0.

- Wyjaśnij dziedziczenie czynnika Rh.

1. Genetyka człowieka

Wiele złożonych cech człowieka uwarunkowanych genetycznie - wzrost, kształt ciała, barwa skóry - przekazywanych jest potomstwu przy współdziałaniu wielu par alleli występujących w różnych loci. Tylko nieliczne cechy warunkowane są przez jeden gen. Jednogenowo dziedziczone są m.in. choroby i wady człowieka.

Dziedziczenie wybranych chorób genetycznych człowieka

Choroba dziedziczona recesywnie	Choroba dziedziczona dominująco
daltonizm	choroba Huntingtona
hemofilia	krzywica oporna na witaminę D
dystrofia mięśniowa Duchenne'a	achondroplazja (karłowatość, niskorosłość)
mukowiscydoza	
fenyloketonuria	
albinizm	
anemia sierpowata	

Ciekawostka

W ostatnich latach naukowcy wykazali, że kolor skóry u człowieka warunkowany jest przez od 10 do 20 różnych genów. Białka, kodowane przez te geny, są potrzebne głównie na różnych etapach procesu produkcji melaniny.

2. Dziedziczenie grup krwi

Czasami gen posiada więcej niż dwa allele. Mówimy wówczas o **allelach wielokrotnych**. Przykładem genu mającego kilka alleli (wersji) jest gen warunkujący grupy krwi u człowieka. Występuje on w trzech odmianach:

Allel dominujący (A) warunkujący powstanie antygeny A, allel dominujący (B), warunkujący powstanie antygeny B, allel recesywny (i), które nie koduje żadnego antygeny. Między allelami dominującymi występuje **kodominacja**, co oznacza, że oba allele dominujące są w stosunku do siebie równorzędne i żaden nie dominuje nad drugim. Każdy człowiek dziedziczy tylko dwa allele warunkujące określoną grupę krwi: jeden po ojcu, a drugi po matce.

Ciekawostka

Oznaczenie alleli literami I oraz i pochodzi od terminu – izoaglutynina, który był dawniej synonimem przeciwciała.

W układzie ABO człowieka występują cztery grupy krwi: A, B, AB i 0. U osób z grupą krwi A na erytrocytach obecny jest antygen A, u osób z grupą krwi B – antygeny B, a u osób z grupą krwi AB – oba rodzaje antygenów (A i B). Erytrocyty pozbawione antygenów warunkują grupę 0. Dodatkowo osocze krwi zawiera przeciwciała, które są skierowane przeciw nieobecnemu na erytrocytach antygenowi (powodują zlepianie się krwinek). Tak więc w osoczu osoby z grupą krwi A krążą przeciwciała anti-B, z grupą B – przeciwciała anti-A, z grupą 0 – przeciwciała anti-A oraz anti-B, natomiast u osób z grupą AB – w osoczu nie występują żadne przeciwciała.

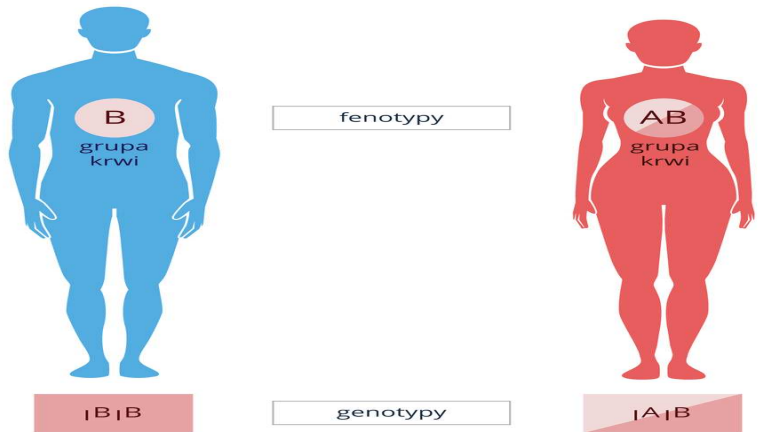
grupa krwi (fenotyp)	genotyp
A	$I^A I^A$ lub $I^A i^0$
B	$I^B I^B$ lub $I^B i^0$
AB	$I^A I^B$
0	$i^0 i^0$

Genotypy warunkujące grupy krwi

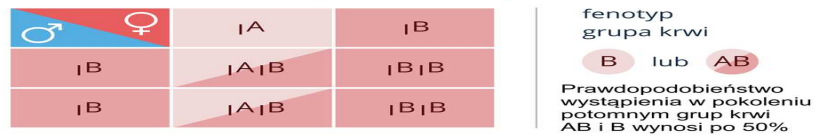
Źródło: Dariusz Adryan, licencja: CC BY 3.0.

Grupa krwi 0 jest warunkowana przez genotyp $i^0 i^0$, a grupa AB przez genotyp $I^A I^B$. Grupy A i B mogą być wyznaczone przez dwa genotypy. Osoba o grupie krwi B może mieć genotyp $I^B I^B$ lub $I^B i^0$. Natomiast osoba o grupie krwi A, może mieć genotyp $I^A I^A$ lub $I^A i^0$. Aby przewidzieć grupy krwi potomstwa, należy rozpisać krzyżówki genetyczne.

Pokolenie rodzicielskie

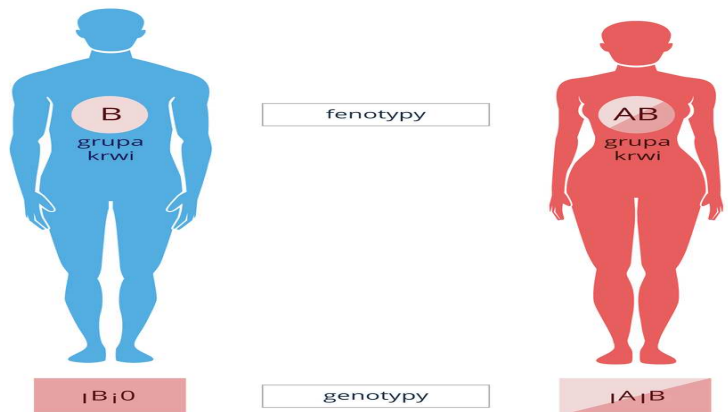
Pierwsze pokolenie potomne

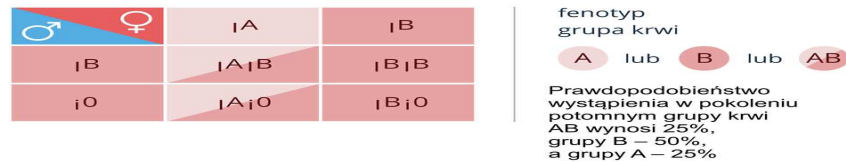
Określanie prawdopodobieństwa wystąpienia określonego fenotypu u potomstwa w przypadku alleli wielokrotnych. Przypadek 1.

Źródło: Anita Mowczan, licencja: CC BY-SA 3.0.

Pokolenie rodzicielskie

Pierwsze pokolenie potomne

Określanie prawdopodobieństwa wystąpienia określonego fenotypu u potomstwa w przypadku alleli wielokrotnych. Przypadek 2.

Źródło: Anita Mowczan, licencja: CC BY-SA 3.0.

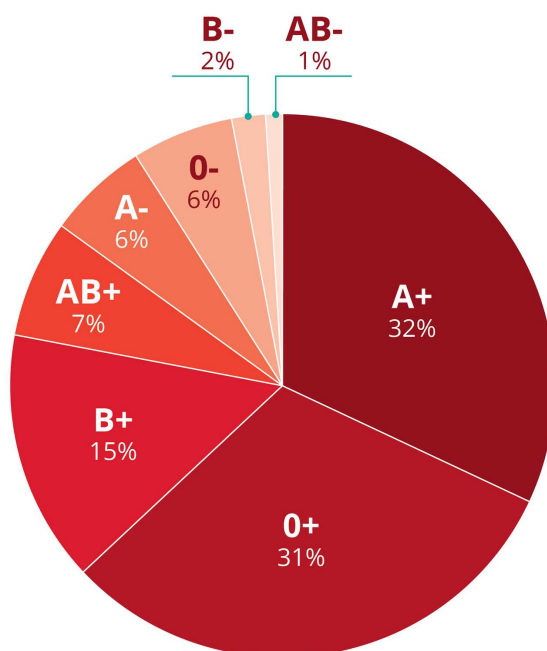
Ćwiczenie 1

Określ, jaką grupę krwi mogą mieć dzieci rodziców, gdy matka ma grupę krwi 0, a ojciec AB. Zapisz i objaśnij krzyżówkę genetyczną.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ciekawostka

W Polsce 37 % ludności ma grupę krwi 0, grupę A – 38 %, grupę B – 17 % oraz 8 % grupę AB.

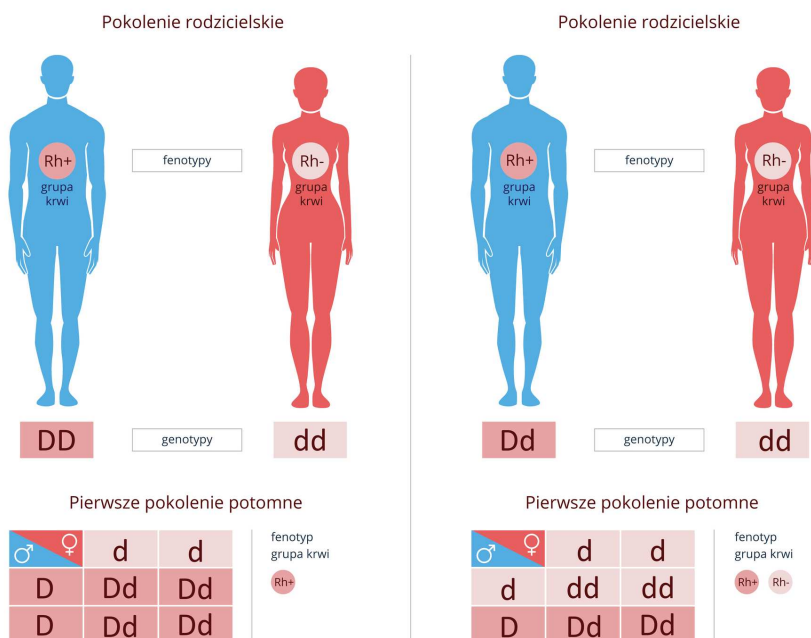
Częstość występowania grup krwi w Polsce

Źródło: Dariusz Adryan, licencja: CC BY 3.0.

3. Dziedziczenie czynnika Rh

Grupę krwi człowieka określa także występujące na powierzchni erytrocytów białko – **czynnik Rh** zwany także **antygenem D**. Gen kodujący ten antygen ma dwa allele: dominujący allele D oraz recesywny allele d. Osoby, które posiadają genotyp DD lub Dd posiadają na powierzchni erytrocytów czynnik D oraz mają grupę krwi **Rh+**. Natomiast osoby będące homozygotami recesywnymi (dd) pod względem czynnika Rh nie posiadają na powierzchni erytrocytów antygeny D i mają grupę krwi **Rh-**. Czynnik Rh występuje na powierzchni erytrocytów u 85 % ludzi.

Potomstwo mężczyzny będącego heterozygotą o grupie krwi Rh+ i kobiety o grupie krwi Rh- może mieć grupy krwi Rh+ lub Rh-. Przy niezgodności czynnika Rh między matką a jej nienarodzonym dzieckiem, czyli gdy dziecko matki Rh- dziedziczy po ojcu grupę Rh+, może dojść do **konfliktu serologicznego**.

Dziedziczenie czynnika Rh u człowieka

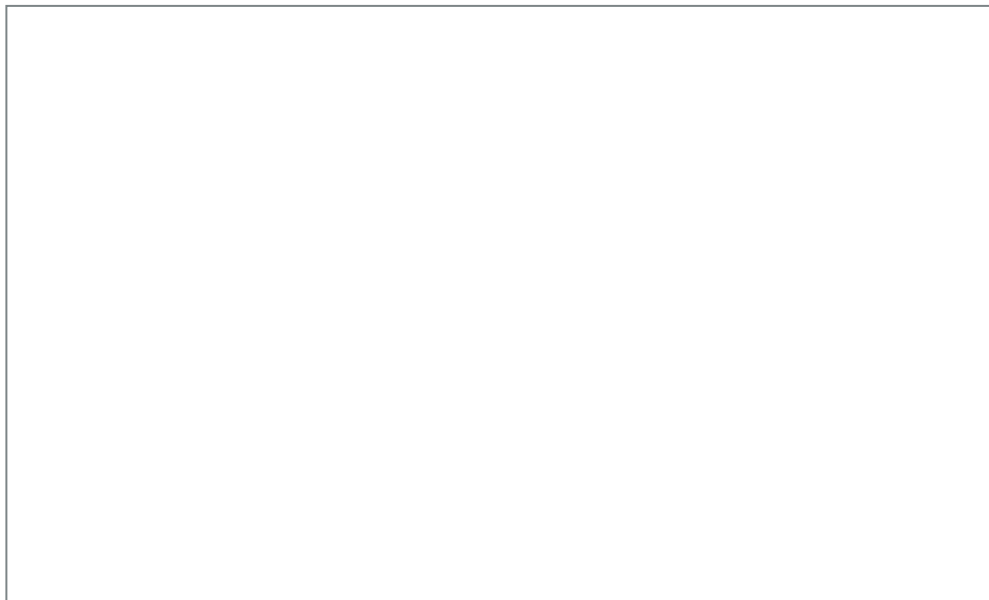
Źródło: Anita Mowczan, licencja: CC BY 3.0.

Konflikt serologiczny matczyno-płodowy występuje tylko wtedy, kiedy matka jest homozygotą recesywną (dd) pod względem czynnika Rh, a ojciec przekaże dziecku czynnik Rh. Ich dziecko będzie heterozygotą (Dd), co oznacza, że w jego krwi pojawi się czynnik Rh.

Ćwiczenie 2

Ustal, jakie genotypy i fenotypy mogą mieć dzieci małżeństwa, w którym oboje rodzice mają grupę krwi Rh+. Rozpatrz wszystkie możliwości.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Warto znać swoją grupę krwi. Dzięki temu osoby pełnoletnie mogą stać się dawcami konkretnej (potrzebnej w danej chwili) grupy krwi, a także mogą zostać potencjalnymi dawcami narządów.

Wiedzę o zasadach dziedziczenia grup krwi wykorzystuje się m.in. podczas ustalania ojcostwa. Znając grupę krwi matki i dziecka można w pewnych przypadkach wykluczyć ojcostwo. Na przykład, gdy matka ma grupę krwi A (posiada genotyp $I^A I^A$ lub $I^A i$), a dziecko 0 (ma genotyp ii), to mężczyzna posiadający grupę krwi AB (o genotypie $I^A I^B$) nie może być ojcem tego dziecka.

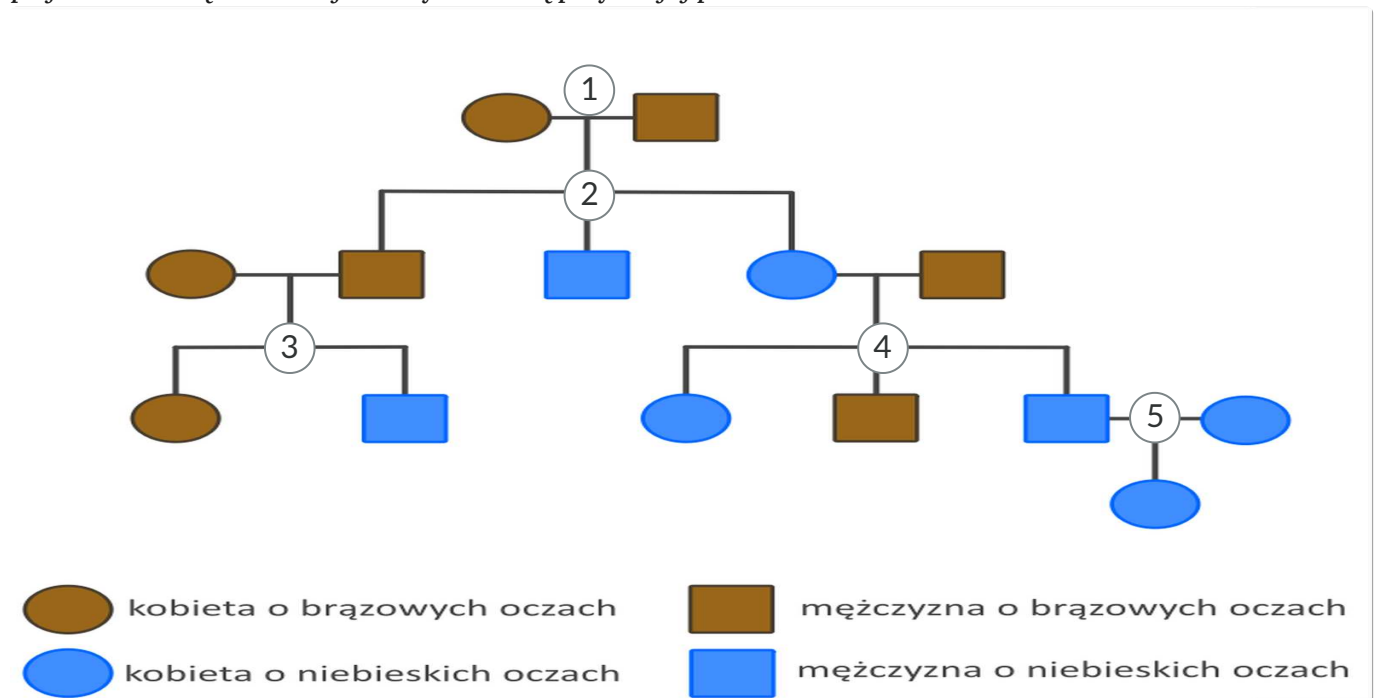
Ciekawostka

Czynnik Rh występuje nie tylko we krwi człowieka. Po raz pierwszy został odkryty w 1939 roku u małpy makaka rezusa (*Macacus rhesus*). Nazwa czynnika Rh pochodzi od dwóch pierwszych liter drugiego członu nazwy gatunkowej tej małpy.

4. Rodowód i drzewo rodowe

Dziedziczenie wybranych cech, np. grupy krwi, kolor tęczówki oka w kolejnych pokoleniach można przedstawić za pomocą drzewa rodowego. Jest to schematyczny zapis sposobu dziedziczenia danej cechy w obrębie spokrewnionej ze sobą grupy osób. Żeby stworzyć takie drzewo, należy ustalić u kogo przejawiała się interesująca nas cecha

w poszczególnych pokoleniach i kto ją odziedziczył. Po zapisaniu drzewa możemy określić fenotypy i genotypy poszczególnych członków rodziny oraz prawdopodobieństwo pojawienia się badanej cechy w następnych jej pokoleniach.

1

Pokolenie rodzicielskie

Genotyp matki: Aa

Genotyp ojca: Aa

2

Pierwsze pokolenie

Genotyp pierwszego syna: Aa

Genotyp drugiego syna: aa

Genotyp córki: aa

3

Drugie pokolenie

Genotyp córki: AA lub Aa

Genotyp syna: aa

Drugie pokolenie

Genotyp córki: aa

Genotyp pierwszego syna: Aa

Genotyp drugiego syna: aa

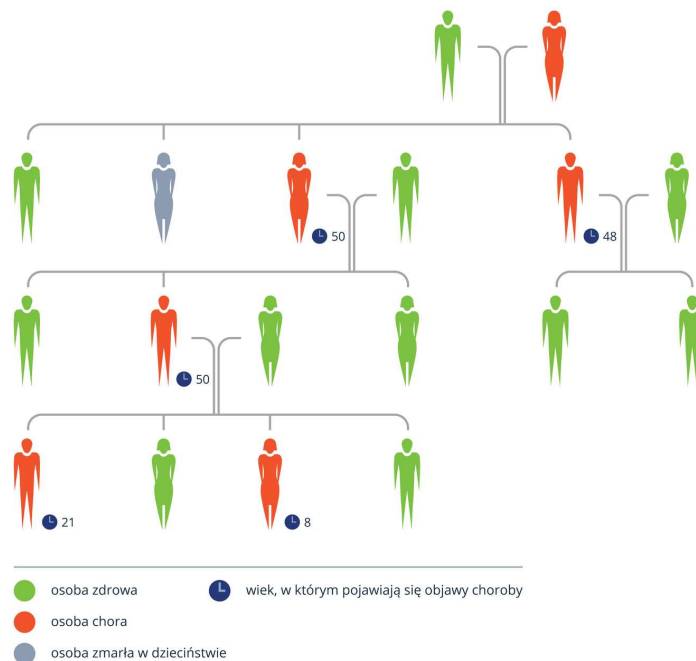
Trzecie pokolenie

Genotyp córki: aa

Drzewo rodowe pewnej rodziny ukazujące dziedziczenie koloru oczu

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Pląsawica Huntingtona jest chorobą wywołaną mutacją jednego genu w 4. chromosomie. Zmutowany gen jest dominujący. Powoduje powstanie białka o właściwościach toksycznych, które odkłada się w komórkach nerwowych i powoduje ich obumieranie. Choroba polega na postępującym otępieniu i ujawnia się na ogół po 35. roku życia. Choroba Huntingtona jest dziedziczona **autosomalnie dominująco**. Dzieci chorej mają 50 proc. szans na odziedziczenie choroby.

Schemat dziedziczenia pląsawicy Huntingtona w przykładowej rodzinie

Źródło: Anita Mowczan, licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 3

Czy matka rodu przedstawionego na ilustracji powyżej była homozygotą czy heterozygotą pod względem genu wywołującego płasawicę Huntingtona? Zapisz na podstawie jakiego faktu można to ustalić.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Podsumowanie

- Większość cech człowieka warunkowana jest przez zespół wielu genów.
- Nieliczne cechy człowieka dziedziczą się jednogenowo; należą do nich m.in. grupy krwi i czynnik Rh.
- Do chorób dziedziczonych w sposób autosomalny dominujący zalicza się m.in. chorobę Huntingtona.
- Kodominacja (współdziałanie) genów to zjawisko, w którym fenotypowo przejawiają się cechy obydwu alleli jednego genu.
- Za pomocą drzewa rodowego można w sposób graficzny przedstawić dziedziczenie wybranych cech w kolejnych pokoleniach.
- Na podstawie analizy drzewa rodowego można określić, czy dana cecha (np. choroba) dziedziczona jest w sposób dominujący, czy w sposób recesywny.
- W dziedziczeniu grup krwi występuje kodominacja genów.
- Grupy krwi w układzie AB0 są warunkowane obecnością dwóch z trzech alleli: I^A , I^B oraz i .
- Występowanie we krwi człowieka czynnika Rh zależy od dwóch alleli: allelu dominującego (Rh+) i allelu recesywnego (Rh-).

Praca domowa

Ćwiczenie 1

Rozpisując odpowiednie krzyżówki genetyczne, ustal, czy rodzice o grupach krwi A i B mogą mieć dzieci o grupie krwi O.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, czy w przypadku, gdy oboje rodzice są heterozygotami pod względem czynnika Rh, może wystąpić konflikt serologiczny między matką a płodem. Odpowiedź poprzyj odpowiednią krzyżówką genetyczną.

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

allele wielokrotne

allele genu występujące w populacji w więcej niż dwóch postaciach, np. allele warunkujące grupę krwi u człowieka (I^A , I^B , i)

czynnik Rh

antygen, który występuje na powierzchni czerwonych krwinek u 85 % ludzkiej populacji

kodominacja (współdominacja)

występuje między dwoma allelami dominującymi, które są równorzędne wobec siebie i żaden z nich w stosunku do drugiego nie jest ani dominujący ani recesywny

konflikt serologiczny matczyno-łożyskowy

może wystąpić w okresie ciąży między matką będącą homozygotą recesywną (dd) pod względem czynnika Rh, a dzieckiem (Dd) posiadającym czynnik Rh; jego skutkiem jest niszczenie erytrocytów dziecka

układ ABO

jeden z głównych układów grupowych krwi człowieka, oparty na obecności na powierzchni erytrocytów antygenów A i B

Zadania

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Wskaż odpowiedzi, które choroby dziedziczone są w sposób recesywny.

mukowiscydoza

choroba Huntingtona

fenyloketnuria

hemofilia

dystrofia mięśniowa Duchenne'a

daltonizm

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 2

Wskaż grupę krwi, jaką może mieć potomstwo rodziców posiadających grupy krwi A i O.
Zaznacz odpowiedź.

tylko A

A, B i O

A i O

A, B i AB

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 3

Uzupełnij luki w tekście prawidłowymi wyrażeniami z rozwijanej z listy.

Konflikt serologiczny występuje tylko wtedy, kiedy jest homozygotą (dd) pod względem czynnika Rh, a dziecko Rh odziedziczony po . Ich dziecko będzie () pod względem czynnika Rh.

- ojcu   Dd   ojciec   heterozygotą   dominującą   matka   matczyno-płodowy
homozygotą   DD   ojcowsko-płodowy   posiada czynnik   nie posiada czynnika
recesywną   dd   matce

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 4

Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń i zaznacz Prawda lub Fałsz.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Dziecko o grupie krwi 0 zawsze pochodzi z rodziny, gdzie oboje rodzice mają krew grupy 0.	☐	☐
Do cech warunkowanych wielogenowo należy barwa skóry.	☐	☐
Większość cech, które dzieci dziedziczą od rodziców, jest warunkowana przez jeden gen.	☐	☐
Osoby o grupie krwi ARh- nie mają we krwi antygenu D.	☐	☐
U człowieka cztery allele genu warunkują cztery grupy krwi.	☐	☐

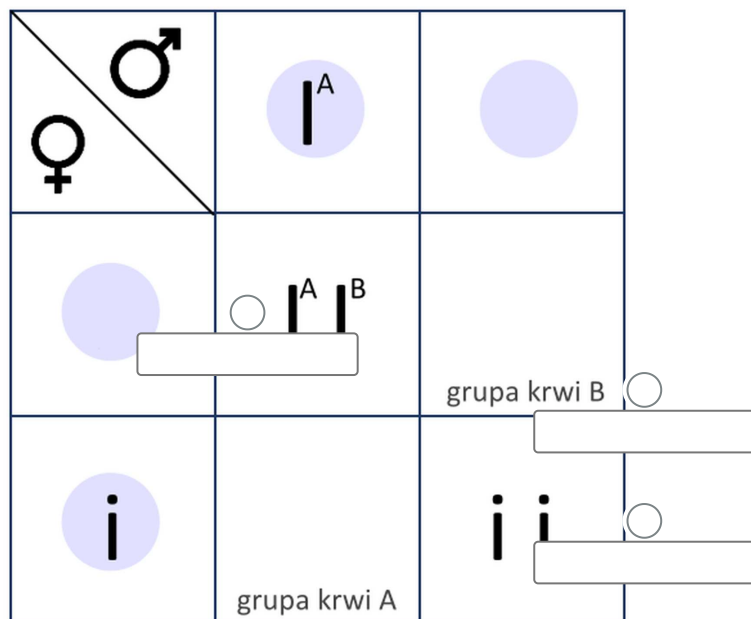
Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 5

Wstaw w luki odpowiednie genotypy, fenotypy lub allele.

- $I^B i$
- $I^A i$
- grupa krwi AB
- I^B
- i
- grupa krwi 0

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Notatnik

Źródło: GroMar Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.